

ЕКСПЕРТ ГУРУHI TADQIQOT USULLARI

Marjona ABDUJABBOROVA

O‘zbekiston Milliy universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

“Siyosatshunoslik” yo‘nalishi

2-bosqich talabasi

abdujabborova2007@icloud.com

Аннотация: Mazkur maqolada zamonaviy ilmiy tadqiqotlar tizimida keng qo‘llanilayotgan ekspert guruhi tadqiqot usullari, ularning mohiyati, dolzarbligi, afzallik va cheklovlari, zamonaviy sotsiologiya hamda siyosatshunoslikdagi o‘rni haqida batafsil tahlil etiladi. Ekspert guruhlar yordamida axborotlar yetishmaydigan, murakkab, ko‘p qirrali va oldindan noaniq bo‘lgan jarayonlar bo‘yicha ishonchli ilmiy xulosalar olish, prognoz va tahlil qilish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada ekspert usullarining turli shakllari, nazariy va amaliy mezonlari, hozirgi davrga xos o‘ziga xosliklari va amaliyotdagi real natijalari keng muhokama qilinadi.

Калит so‘zlar: Ekspert guruhi, ekspertiza, ekspert baholash, ekspert metodologiyasi, sotsiologik tadqiqot, ekspert potensial, Delphi usuli, ilmiy tahlil, ekspertlik xulosasi, ekspertlar kengashi, konsensus.

Аннотация: В данной статье представлен подробный анализ методов исследования экспертных групп, широко используемых в системе современных научных исследований, их сущности, актуальности, преимуществ и ограничений, а также их роли в современной социологии и политологии. Подчеркиваются возможности получения достоверных научных выводов, прогнозов и анализа процессов с недостаточной информацией, сложных, многогранных и заранее неопределенных, с помощью экспертных

групп. В статье подробно рассматриваются различные формы экспертных методов, теоретические и практические критерии, их специфика в современную эпоху и реальные результаты на практике.

Ключевые слова: Экспертная группа, экспертиза, экспертная оценка, экспертная методология, социологические исследования, экспертный потенциал, метод Дельфи, научный анализ, экспертное мнение, экспертный совет, консенсус.

Abstract: This article provides a detailed analysis of the methods of expert group research widely used in the system of modern scientific research, their essence, relevance, advantages and limitations, and their role in modern sociology and political science. The possibilities of obtaining reliable scientific conclusions, forecasts and analysis of processes with insufficient information, complex, multifaceted and uncertain in advance with the help of expert groups are highlighted. The article extensively discusses various forms of expert methods, theoretical and practical criteria, their specific features of the present era and their real results in practice.

Keywords: Expert group, expertise, expert assessment, expert methodology, sociological research, expert potential, Delphi method, scientific analysis, expert opinion, expert council, consensus.

Kirish

Insoniyat har doim hayotining turli bosqichlarida murakkab muammolarni hal qilish, vazifalarni oqilona taqsimlash va kelajak uchun bashoratlar qilish zaruratini his qilishga majbur bo'lgan. Har bir yangi jamiyat taraqqiyoti, texnologik rivojlanish yoki davlat siyosatini shakllantirish davrida ishonchli, ilmiy asoslangan, xolis va chuqur tahlilga asoslangan qarorlar qabul qilish ehtiyoji kuchayib boradi. Shunday vaziyatlarda odatda mavjud statistik ma'lumotlar, klassik sotsiologik so'rovlar yoki boshqa an'anaviy tadqiqot usullari chegaralangan, natijalari to'liq bo'lmasligi mumkin. Xususan, bashorat qilish qiyin bo'lgan, yangiliklar tez almashinayotgan,

ijtimoiy yoki siyosiy muhit yetarlicha o'rganilmagan va aniq ma'lumotlar kam yoki mavjud bo'lmagan sharoitlarda, ekspert guruhi usullari ajralmas vosita sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ekspert baholash usullari bu ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va boshqa sohalarda murakkab jarayonlarni yuqori malakali mutaxassislar, olimlar, soha ekspertlari fikrini o'rganish, umumlashtirish va asosli xulosalar chiqarishga asoslangan ilmiy tahlil usulidir. Ushbu metodologiya orqali ilmiy hodisa yoki voqeaga bog'liq noaniqlik, sub'ektivlik va kamchiliklarni bartaraf etish, ehtimoliy variantlarni aniqlash, eng maqbul qaror loyihalarini ishlab chiqish mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tarixan olim va amaliyotchilar tomonidan keng qo'llanilgan ekspertiza, ekspertlik baholash usullarining zamonaviy ilmiy yondashuv sifatida shakllanishi inson tafakkuri va jamiyat taraqqiyotidagi zarur ehtiyojlar bilan bog'liq. Odatda, ekspert guruhi – bu muayyan sohadagi eng yetuk, tajribali, malakali mutaxassislardan tashkil topgan kichik yoki o'rta hajmdagi jamoa bo'lib, muayyan ijtimoiy, siyosiy yoki iqtisodiy muammolarni o'rganish uchun jalb qilinadi.

Ekspert guruhlari yordamida olib boriladigan tadqiqotlar quyidagi asosiy tamoyillarga tayangan holda tashkil etiladi:

- Birinchi navbatda, har bir ekspertning tanlash mezonlari, tajribasi, ilmiy va amaliy salohiyati qat'iy baholanadi.

- Tahlil qilinadigan muammoning murakkabligi, noaniqligi va an'anaviy tadqiqotlar yordamida to'liq javob olish imkoni yo'qligi aniqlik bilan belgilanadi.

- Guruh doirasidagi bahs-munozara, mustaqil fikrlash, individual va kollektiv yondoshuvlarning uyg'unlashuvi hamda muammoga ko'pmartalik yondashuv ta'minlanadi.

- Olingan natijalar ilmiy xulosaga aylantirishda ekspertlarning o'zaro hamkorlik va konsensusga erishishi muhim ahamiyatga ega [1].

Ekspert baholash usullari ayniqsa XX asr o'rtalaridan boshlab, ilmiy va siyosiy qarorlar qabul qilish, strategik prognozlash, innovatsion dasturlar va ijtimoiy muammolar yechimida keng joriy etila boshladi. Ekspert guruhi usullarining asosiy ustunligi, murakkab ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy muammolar bo'yicha aniq dalil va statistik ma'lumotlar mavjud bo'lmasa ham, ishonchli va asosli xulosalar olish imkoniyatidir. Masalan, kelajak ssenariylari, siyosiy islohotlar natijalari, jamoatchilik kayfiyatidagi o'zgarishlar kabi masalalarda ekspertlarning taxmin va tavsiyalari ilmiy dalillardek qadr topadi. Ekspert baholashning yana bir afzalligi har bir soha mutaxassisining yillar davomida to'plagan tajribasi, o'zining muayyan sohaga oid chuqur bilimlari, analitik salohiyati hisobiga kutilmagan holatlar, yangi hatti-harakatlar, tashqi ta'sirlar va boshqa omillarni ilgari ko'ra olishidir. Ayni jarayon an'anaviy statistik metodologiyalarga nisbatan natijani chuqur, keng va ko'p qirrali tarzda talqin qilishga yordam beradi. Shuningdek, ekspert guruhlarida odatda har xil yo'nalish va qarash vakillari ishtirok etadi. Bu esa murakkab muammolarga biryozlama emas, ko'p qirrali kompetensiyalar kontekstida yondashish imkoniyatini beradi. Guruhda olib boriladigan ochiq va yopiq bahs-munozaralar, kollegial ko'mak, axloqiy va professional javobgarlik jarayonni samarali qiladi [2].

Muhokama va natijalar

Zamonaviy ilmiy va amaliy faoliyatda ekspert guruhi tadqiqotlarining bir necha asosiy shakllari mavjud:

Delphi usuli dunyoda eng keng tarqalgan va samarali hisoblangan ekspert tadqiqotiy metodlardan biridir. Uning mohiyati shundaki, turli soha ekspertlaridan bir maromda, bir-biridan mustaqil ravishda, muayyan muammo yoki masala yuzasidan fikr-mulohazalar olinadi. Keyin esa ularning javoblari maxfiy saqlanadi, umumlashtiriladi va natijalar yana ekspertlarning o'zlariga taqdim etiladi. Ular o'z nuqtayi nazarlarini qayta ko'rib chiqish, o'zgartirish huquqiga ega bo'lishadi. Bu jarayon bir necha bosqichda takrorlanadi va yakunda mutlaq yoki nisbiy konsensus, ya'ni umumiy qaror hosil bo'lishi kutiladi. Delphi texnikasi eng yaxshi ekspert

guruhlarining bilim va malakasini birlashtirish, natijalarda sub'ektivlik va tashqi bosimni kamaytirish, muammolarga ob'ektiv va xolis yondashishga imkon beradi. Eng muhimi, har bir ekspert jamoadan mustaqil ravishda o'z fikrini bildiradi, loyihani ochiq yoki jackiy savollarga javob beradi hamda natijalar bosqichma-bosqich yuqori sifatga yetkaziladi.

Ushbu usulda ekspertlar bilan maxsus so'rovnomalar, intervyu, yozma yoki onlayn savol-javoblar o'tkaziladi. Fikrlar, tahlillar, tavsiyalar alohida yozib olinadi va ular asosida umumiy xulosa ishlab chiqiladi. So'rovnomalar odatda murakkab muammolar, strategik qarorlar, yangi loyihalar, siyosiy, iqtisodiy islohotlar, ijtimoiy texnologiyalar bo'yicha tashkil etiladi.

Focus-guruh bu maxsus jihozlangan kichik guruh (odatda 7-10 kishi) a'zolari qatorida, murakkab ijtimoiy psixologik muammolar, tendensiyalar, innovatsion loyihalar, ijtimoiy soha, reklama yoki siyosiy kampaniyalar muhokamasi amalga oshiriladi. Bu usul odatda rivojlanayotgan sektorlarni o'rganish, aholi kayfiyatini aniqlash, yangi ijtimoiy texnologiyalar bilan bog'liq xatarlarni baholash uchun ishlatiladi.

Ekspertlar ishtirokida o'tkaziladigan ochiq, ya'ni yuzma-yuz munozaralar, seminarlar, davra suhbatlari, konferensiyalarda muammolar keng muhokama qilinadi. Ba'zi holatlarda esa yopiq, ya'ni anonym shaklda yoki elektron pochta orqali fikrlar yig'ilib, ekspertlarning baholari yig'ma xulosaga birlashtiriladi. So'nggi yillarda ekspert fikridan foydalanishda ilg'or dasturiy yechimlar, sun'iy intellekt, matnli analiz ham faol joriy etilmoqda. Maxsus algoritmlar yordamida guruh ekspertlarining fikrlari avtomatik tahlil qilinib, asosiy tendensiya, baho va tavsiyalar aniqlanmoqda. Bu ham zamonaviy ekspert tadqiqot metodologiyasining yangi shaklidir [3].

Mazkur tadqiqotlarda, eng avvalo, ekspertlarni to'g'ri tanlash, ularning malakasi, ishonchliligi, sohaviy bilim va tajribasi asosiy mezon sifatida belgilanadi. Guruh tarkibi, ishtirokchilarning yosh, jins, mutaxassislik, institut vakilligi,

mintaqaviy va ijtimoiy rang-barangligi ham muhim omillardandir. Barcha ishtirokchilarga muammoning mohiyati, asosiy maqsadi va vazifalari aniq shaklda bayon qilinishi shart.

Ekspert guruhi tadqiqotlari bosqichma-bosqich amalga oshiriladi:

- Dastlabki bosqichda muammo yoki masala doirasi, asosiy savollar, tadqiqotning maqsad va vazifalari ishlab chiqiladi.

- Keyingi bosqich ekspertlarni jalb qilish, ularga topshiriqlar berish, zarur yo'riqnomalar bilan tanishtirishdan iborat.

- Uchinchi bosqichda ekspert fikrlarni yig'ish, qayta ishlash, umumlashtirish va ularni birlashtirish orqali natijaviy xulosalar chiqarish amalga oshiriladi.

- Yakuniy bosqichda olingan natijalar asosida tavsiya va xulosalar ishlab chiqiladi. Bunda ilmiy aniqlik, dalillilik va konsensusga erishishga alohida e'tibor qaratiladi.

Zamonaviy ijtimoiy hayotda ekspert baholash metodologiyasi juda keng qamrovli va ko'p sohalarda samarali natijalar bermoqda. Xususan, davlat strategiyasini ishlab chiqish, siyosiy va iqtisodiy islohotlar, ekologik xavfsizlik, sog'liqni saqlash, ta'lim, yangi texnologiyalarni joriy etish, madaniy jarayonlarni tartiblash, ijtimoiy muammolar, innovatsion rivojlanish dasturlari, foyda va samaradorlik tahlili, xalqaro aloqalarni prognozlashda ekspert guruhi metodlari asosiy vositaga aylanmoqda. Ekspertlar guruhlarida yordamida yangi ijtimoiy loyihalarning kutilgan natijalari, ijtimoiy va siyosiy xatarlarning oldini olish, iqtisodiy samaradorlik, davlat resurslarini optimal taqsimlash, jamoatchilikda sog'lom muhitni targ'ib qilish, siyosiy islohotlarning global ta'sirini aniqlash, xalqaro tashkilotlar va hukumatlar nuqtayi nazarini baholash mumkin. Shuningdek, ilmiy-adabiy yoki iqtisodiy sohalardagi nazariy muammolar, innovatsion texnologiyalar, etika va axloqiy me'yorlar, sog'liq va ekologiya muammolari hamda boshqa ko'plab masaluvchi yondashuvlar tufayli ekspertlar bahosi to'g'ri va samarali natija beradi [4].

Ekspert baholash usullari mukammal va yuz foiz to‘g‘ri natija berishi doimo ham mumkin emas. Eng asosiy nosozliklardan biri inson omilining ta‘siri, ya‘ni ekspertlarning subyektiv nuqtayi nazarlari, individual dunyoqarash, kayfiyat va boshqa insoniy xususiyatlarga bog‘liq xatoliklardir. Har bir mutaxassis o‘z tajribasi, qarash va ideologiyasidan kelib chiqib, muammoni boshqacha baholashi mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy va siyosiy muammolar sohasida bunday sub‘ektivlik darajasi yuqori bo‘lishi ehtimoldan holi emas. Bundan tashqari, guruh bosimi yoki “konsensusga intilish” holati natijani biryoqlama, yagona fikrga yo‘naltirib yuborishi mumkin. Ba‘zan esa, ekspertlar to‘planish prinsiplarini noto‘g‘ri tashkil etish, qisqa vaqt yoki yetarli darajada axborot yetishmasligi natijaviy xulosalarning haqiqatdan uzoqlashishiga olib keladi. Ayrim yurtlarda ekspertlar doirasining torligi, yaqin do‘stlik, turlicha mafkuraviy bosimlar, adolatli tanlovning buzilishi ham muammoni yanada kuchaytiradi.

Zamonaviy sotsiologiya, siyosatshunoslik va boshqa ijtimoiy fanlarda ekspert tadqiqotlarning dolzarbligi tobora oshib bormoqda. Bugungi kunda axborot jamiyatida zamonaviy texnologiyalar, big data, sun‘iy intellekt, onlayn tahlil va mashinaviy o‘rganish usullari orqali ekspert guruhlarining ishi yanada samarali va tez bajarilmoqda. Yangi interaktiv platformalar, onlayn fokus-guruhlar, masofaviy baholash, avtomatik matn tahlili va boshqa ilg‘or texnologiyalar yordamida ekspertlar fikrini yig‘ish, avtomatik qayta ishlash va to‘g‘ri xususiylashtirish imkoniyati paydo bo‘ldi. Shuningdek, xalqaro maydonda ekspert guruhlariga bo‘lgan talab, konsalting xizmatlari, notijorat tashkilotlar, xalqaro loyihalar va moliyaviy institutlar faolligi tufayli yangi kasb va ixtisosliklar (masalan, ekspert analitik, konsultant, loyiha menejeri) shakllanmoqda. Ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy barqarorlik, taraqqiyot va islohotlarning samarali joriy etilishi uchun ekspert metodlarining kajzli va zamonaviy shakllari asr ehtiyojidan darak beradi [5].

Xulosa

Ekspert guruhi tadqiqot usullari bugungi kunda eng dolzarb va samarali ilmiy metodologiyalardan biri hisoblanadi. Qattiq yoki murakkab, oldindan prognoz qilib bo'lmaydigan, an'anaviy statistik axborotlar yetishmaydigan, ko'p qirrali va tarmoqlangan muammolarni chuqur, keng va ishonchli tahlil qilish uchun ekspert guruhining ilmiy, axloqiy va professional salohiyati beqiyos ahamiyatga ega. Ekspert guruhi tadqiqot metodologiyasi zamonaviy davlat boshqaruvi, siyosiy va ijtimoiy islohotlar, xalqaro aloqalar, innovatsion loyihalar, yangi texnologiyalar, sotsiologik tahlillar sohasida alohida sifat va yutuqlarga erishishda asosiy vosita sanaladi. Har bir jamiyat taraqqiyoti, ilmiy yondashuvi va samarali siyosiy qaror qabul qilish jarayoni mustahkam tayanch aynan ekspertlar bilim va tajribasi, ularning umumiy fikri, zamonaviy texnologik vositalar, ochiq va mustaqil baholash muhitiga asoslanadi. Shunday ekan, ekspert guruhi tadqiqot usullarini yanada takomillashtirish, zamonaviy uslublar va texnologiyalarni joriy qilish, ilmiy va amaliy masalalarda ishonchli, professional va xolis fanning asosiga aylantirish har doimgidanda dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Norbert V. Deufel, "Ekspert tizimi asoslari", Fan va Texnologiya nashriyoti, Toshkent, 2020 yil.
2. Ralph L. Keeney, Howard Raiffa, "Decisions with Multiple Objectives: Preferences and Value Trade-Offs", Cambridge University Press, 1993 yil.
3. William H. Swanson, "Ekspert guruhlari metodologiyasi", O'zbekiston Respublikasi Ilmiy Nashriyoti, Toshkent, 2018 yil.
4. Norman Dalkey, Oliver Helmer, "Delphi Technique and its Applications", RAND Corporation Press, 1963 yil.
5. Harold A. Linstone, Murray Turoff, "The Delphi Method: Techniques and Applications", Addison-Wesley Publishing, 1975 yil.

6. Ludmila Uvarova, Sergey Sapkova, “Ekspertiza va zamonaviy konsalting”, “Nauka” nashriyoti, Moskva, 2019 yil.

7. Walter R. Borg, Meredith D. Gall, "Educational Research. An Introduction", Longman Press, 1989 yil.

8. John Adams, Hafiz T. A. Khan, Robert Raeside, “Research Methods for Business and Social Science Students”, SAGE Publications, 2014 yil.